

Порівняльне правознавство: історична ретроспектива і нові виклики

10 грудня 2015 р. у Києві відбулися «круглий стіл» «Порівняльне правознавство: історична ретроспектива і нові виклики» та презентація наукової літератури, організовані Інститутом держави і права ім. В. М. Корецького НАН України спільно з Національною академією правових наук України та Українською асоціацією порівняльного правознавства. У заходах взяли участь близько 70 вчених, які представляли наукові установи та вищі навчальні заклади Києва, Харкова, Одеси, Львова, Ужгорода, Сум, Чернівців, а також США і Литви.

Із вступним словом перед учасниками виступили академік НАН України, член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права, директор Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України **Ю. С. Шемшученко** та дійсний член (академік) НАПрН України, віце-президент НАПрН України – керівник Київського регіонального центру **В. П. Тихий**. Вони підкреслили значну роль порівняльно-правового пізнання в теоретико-методологічному оновленні юридичних наук, а також вирішенні практичних завдань у процесі реформування української правової системи. На думку Ю. С. Шемшученка, «Порівняльне правознавство не применшує і не заперечує здобутки інших юридичних дисциплін,

але саме воно у співдії з останніми покликане стати сучасним продуцентом основних концептів і термінів юридичних наук. Замість однозначного універсалізму, виплеканого цими науками протягом багатьох століть, воно несе в собі ідею плюральності світу, традицій і досвіду, вираженого, не-телеологічного ставлення до процесів конвергенції та дивергенції. А разом з цим – ідею відмови від нав'язування права, творчого сприйняття скарбниці світового правового досвіду, поваги до чужих правових моделей як культури і стилю життя різних народів». Модератор «круглого столу», член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права, керівник Центру порівняльного правознавства Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України **О. В. Кресін** привітав українську наукову громадськість з обранням до Міжнародної академії порівняльного права двох нових членів – професорів Національного університету «Одеська юридична академія» **Х. Н. Бехруза** і **М. А. Дамірлі**.

Член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права, професор кафедри права ЄС і порівняльного правознавства Національного університету «Одеська юридична академія» **М. А. Дамірлі** у доповіді «Біля витоків порівняльного правознавства: порів-

няльний фікх» наголосив на необхідності врахування відмінностей у генезі порівняльного правознавства у різних регіонах світу та перегляду традиційної заходоцентричної схеми історії цієї наукової дисципліни. На основі повернення ним до наукового обігу джерел він продемонстрував наявність сутнісних елементів компаративістського мислення у ранній мусульманській правовій думці.

У доповіді іноземного члена НАН України і НАПрН України, члена-кореспондента Міжнародної академії порівняльного права, професора Університету штату Пенсильванія (США) **У. Е. Батлера** «Слов'янський підхід до ідентифікації російської правової системи: pro і contra» було простежено формування, розвиток і занепад ідеї слов'янської правової сім'ї у російській та західній правовій думці. Доповідач дійшов висновку про занепад цієї ідеї у першій половині ХХ ст. та її трансформацію в теорію євразійського права, що продовжує конструюватися багатьма російськими вченими, але не має широкої підтримки серед європейських та американських юристів.

Член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права, керівник Центру порівняльного правознавства Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України **О. В. Кресін** у доповіді «До питання про витоки порівняльного правознавства» наголосив на неможливості визначення точної дати появи юридичної компаративістики. Хоча вперше її було проголошено окремою наукою в 1800 р., її витоки і передумови формування лежать у компаративістських елементах мислення

про право, а також у потребі систематизації результатів порівняльно-правового пізнання, одним із перспективних варіантів (але не єдиним) якої виявилось порівняльне правознавство.

У доповіді доцента кафедри теоретичних і приватноправових дисциплін Київського міжнародного університету **О. В. Ткаченка** «Перегринський претор як епістемологічна модель сучасного компаративіста (до питання про порівняння як філософське мислення правової постметафізики)» було наголошено на де-локалізації філософського мислення в сучасній європейській думці (єдність філософського мислення як свого роду цілісної математичної системи втрачено) й праві кожної науки самостійно розробляти свої філософські засади. Доповідач підкреслив існуючий парадокс: юридична наука більшою мірою зберігає традиції класичного математичного мислення, ніж, скажімо, фізика, що поступово гуманітаризується. Правознавство повинне оперувати не нормами, а смислами. І нові смисли в ньому можуть сформуватися лише при виході за межі національного права, усвідомлення його обмежень, пошуку того, що може стати новим смислом для останнього, і присвоєння ідеї цього смислу, чим і займається порівняльне правознавство.

Член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права, професор кафедри теорії права Національної академії внутрішніх справ **О. Д. Тихоміров** у доповіді «Порівняльна філософія права: проблеми осмислення» зазначив, що порівняльно-правове мислення не може бути зведене до однієї дисципліни, воно проникає у всі юридичні науки.

Але саме порівняльне правознавство найбільшою мірою концентрує в собі ідею плюралізму і діалогу правових систем. Порівняльна ж філософія права – напрям міждисциплінарних досліджень, що перебуває на етапі становлення і охоплює порівняльне пізнання національних і регіональних особливостей розвитку філософсько-правових систем.

У доповіді члена-кореспондента Міжнародної академії порівняльного права, завідувача кафедри права ЄС і порівняльного правознавства Національного університету «Одеська юридична академія» **Х. Н. Бехруза** «Галузева юридична компаративістика: проблеми викладання» було підкреслено вплив, який справляє наукова і громадська науково-організаційна діяльність, зокрема заходи і видання Української асоціації порівняльного правознавства, на розвиток викладання комплексу порівняльно-правових дисциплін у вузах. І в умовах скорочення викладання більшості дисциплін така громадська діяльність набуває дедалі більшого значення, допомагає відстоювати позиції компаративістів. А тому важливо не загрузати у «вічних» питаннях порівняльного правознавства, а послідовно конструювати і репрезентувати його позитивну платформу, а також удосконалювати комплекси навчально-методичної літератури з кожної компаративістської дисципліни.

Науковий співробітник відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України **Є. В. Ромінський** у доповіді «Значення компаративних студій для історико-правових досліджень»

звернув увагу на домінування як у західній, так і в українській історико-правовій науці апріорно узагальнених концептів, таких, як нібито єдине феодальне право, що не впливають із реальних порівняльних досліджень. А останні якраз доводять, що у правовому розвитку країн Європи були принципові відмінності, що дають змогу говорити про них як, умовно кажучи, про самостійні правові мікрокосмоси. Тому історії права вкрай необхідно перейти до систематичних і фундаментальних порівняльних досліджень на основі інструментарію юридичної компаративістики.

У доповіді доцента кафедри права Київського національного лінгвістичного університету **Б. В. Островської** «Взаємодія канонічного та міжнародного права у врегулюванні міжнародних правових відносин» було наголошено, що сучасна європейська цивілізація знехтувала морально-релігійною основою права, а тому виявилася неготовою як до співжиття з великими спільнотами мігрантів, так і до діалогу з іншими цивілізаціями. Доповідач наголосила, що право в Європі протягом останніх століть було зведене до його позитивної форми, і відзначила, що релігійне право за своєю сутністю є правом природним, хоча й частково матеріалізованим і позитивованим у вигляді канонічного права та соціальної доктрини церков.

Науковий співробітник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка (м. Суми) **О. М. Литвинов** у доповіді «Культурно-цивілізаційні засади праворозуміння в контексті смислової дихотомії "Схід-Захід": український ракурс» звернув увагу на те, що в основі правових ма-

кроспільнот, таких як цивілізації, лежить певне домінуюче праворозуміння. Саме воно значною мірою визначає траєкторію розвитку останніх та їх відмінностей від інших.

У доповіді доцента Європейського гуманітарного університету (Вільнюс, Литва) **Л. О. Тимченко** «Трансформація поняття "держави" у сучасному міжнародному праві (на прикладі Держави Палестина)» було наголошено, що в юридичній науці немає загальновизнаного і загальноприйнятого визначення держави. У міжнародному праві поява держави більше не є питанням лише факту чи лише права, загальновизнаних критеріїв державності не існує, в результаті чого маємо таке явище, як невизнані держави, а також пов'язані з цим міжнародні конфлікти.

У дискусії за результатами «круглого столу» виступили: дійсний член (академік) НАПрН України, керівник відділу міжнародних наукових зв'язків НАПрН України О. В. Скрипнюк; член-кореспондент НАПрН України, заступник директора Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України В. П. Нагребельний; дійсний член (академік) НАПрН України, головний редактор журналу «Право України» О. Д. Святоцький; член-кореспондент НАПрН України, завідувач відділу правових проблем політології Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України І. О. Кресіна; член-кореспондент НАПрН України О. М. Вінник; член-кореспондент НАПрН України, перший заступник начальника Інституту кримінально-виконавчої служби С. Г. Стеценко; член-кореспондент НАПрН України, завідувач відділу теорії держави і права

Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України Н. М. Оніщенко; професор, учений секретар Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України Н. М. Пархоменко; професор, директор Інституту порівняльного публічного права та міжнародного права Ужгородського національного університету М. В. Савчин; професор кафедри теорії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія» Н. М. Крестовська; професор кафедри теорії та історії держави Класичного приватного університету (Запоріжжя) С. К. Бостан; генерал-майор міліції А. Й. Француз; доцент, начальник управління планування та координації правових досліджень НАПрН України Д. В. Лук'янов; доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка О. В. Буткевич; доцент кафедри міжнародного права і міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія» Т. Р. Короткий; доцент кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка К. В. Смирнова; доцент кафедри права ЄС та порівняльного правознавства Національного університету «Одеська юридична академія» Ю. Ю. Акіменко; с.н.с. відділу правових проблем політології Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України О. В. Кукуруз; доцент кафедри державного управління Українського католицького університету І. Д. Софінська; доцент кафедри теорії держави і права Національного університету «Одеська

юридична академія» К. В. Горобець; доцент, с.н.с. відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України Л. О. Макаренко; доцент кафедри права ЄС і порівняльного правознавства Національного університету «Одеська юридична академія» І. С. Кривцова; доцент кафедри теорії права Національної академії внутрішніх справ О. В. Тюріна; доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету Н. В. Хендель; доцент Національного університету Державної податкової служби України С. В. Кудін; с.н.с. відділу кримінального права та кримінології Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України В. Н. Кубальський; доцент Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Д. О. Вовк; с.н.с. відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України А. Ю. Іванова; доцент Київського міжнародного університету В. С. Лук'янець; с.н.с. відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України О. О. Малишев; доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка Ю. В. Цветкова; с.н.с. відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України Т. І. Бондарук; науковий консультант управління вивчення та аналізу судової практики Верховного Суду України З. П. Мельник; співробітники Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України В. Є. Улиганець і Р. Ю. Завітневич та ін.

Під час презентації першим було представлено опубліковане в Лондоні англomовне видання **«Правова доктрина України»**, т. 1 (Ukrainian Legal Doctrine: in 5 volumes / Ed. by V. Ia. Tatsyi, eng. edition ed. and transl. by W. E. Butler. – Vol. 1: Fundamental Theoretical and Historical Jurisprudence / Ed. by O. V. Petryshyn. – London: Wildy, Simmonds and Hill Publishing, 2015). Цей том за редакцією О. В. Петришина було підготовлено під егідою НАПрН України, переклад на англійську мову та його наукову редакцію здійснив У. Е. Батлер.

Фундаментальна наукова монографія «Правова доктрина України» є найбільш докладним серед опублікованих розглядом української правової доктрини. Книгу підготовлено 174 науковцями, серед яких 90 членів Національної академії правових наук України. Вона підбиває підсумок двадцятирічної діяльності цієї інституції. У книзі комплексно і всебічно висвітлено питання становлення національної правової доктрини на різних етапах розвитку української державності, досліджено її сучасний стан з усіма надбаннями та проблемами, обґрунтовано тенденції й перспективи її реформування та подальшого вдосконалення.

Перший розділ книги присвячено філософії права, методологічним та наукознавчим фундаментальним принципам правознавства, другий – верховенству права в сучасній українській практиці, правам людини, доктринальним засадам правової системи України. У третьому розділі розглядаються доктринальні концепції сучасної української державності, включно з українськими підходами до громадянського

суспільства, державного устрою, судової практики і правової доктрини як джерел українського права, правовим аспектам і наслідкам наближення українського права до права ЄС, у четвертому – сучасні українські доктрини історії права зі спеціальною увагою до історіографії досвіду українського державотворення ХХ ст.

Далі було презентовано серію збірників наукових праць «Історія порівняльного правознавства», «Філософія порівняльного правознавства», «Ідея порівняльного міжнародного права: *pro et contra*», виданих Інститутом держави і права ім. В. М. Корецького НАН України спільно з НАПрН України та Українською асоціацією порівняльного правознавства. Всі три видання є унікальними за своєю проблематикою для пострадянських країн та, значною мірою, для світової науки взагалі й написані колективом учених з України, США, Франції, Німеччини, Італії, Угорщини, Білорусі, Росії, Молдови.

Збірник наукових праць «**Філософія порівняльного правознавства**» (за редакцією О. В. Кресіна) присвячено розгляду загальних та спеціальних аспектів філософії порівняльного правознавства. У ньому аналізується проблема ідентичності філософії порівняльного правознавства, її співвідношення з філософськими засадами порівняльно-правових досліджень та компаративістської методології, порівняльною філософією права. Тут приділено увагу проблемам плюралізму правових систем у контексті просторового виміру права, осмисленню взаємодії правових систем, аксіологічному та нормативному виміру взаємодії релігійного і світського права.

Збірник наукових праць «**Історія порівняльного правознавства як сфера наукових досліджень**» (за редакцією О. В. Кресіна, І. М. Ситара; упорядник О. В. Кресін) присвячено розгляду історії порівняльного правознавства у загальносвітовій, європейській, національних (українській, англійській, російській, білоруській), а також персоналістській перспективах. На думку авторів видання, осмислення контексту та історичного значення виникнення порівняльно-типологічного підходу і породжених ним порівняльного правознавства та інших дотичних дисциплін здатне відкрити і невикористаний потенціал забутих концепцій, в іншому світлі побачити нібито аксіоматичні основи розвитку юридичної науки загалом.

Збірник наукових праць на честь іноземного члена НАН України та НАПрН України Уїльяма Елліотта Батлера «**Ідея порівняльного міжнародного права: *pro et contra***» (за редакцією Ю. С. Шемшученка, О. В. Кресіна; упорядники О. В. Кресін, І. М. Ситар) присвячено аналізу творчого шляху академіка У. Е. Батлера та науковим проблемам, дослідженню яких він присвятив найбільшу увагу. В книзі аналізуються аспекти запропонованої ним ідеї порівняльного міжнародного права, проблеми універсальності та фрагментації міжнародного права, співвідношення, взаємодії та порівняння міжнародного, європейського та національного права.

Логічним продовженням цього циклу стала англومовна монографія «**Взаємодія правових систем: пострадянські підходи**» за редакцією У. Е. Батлера та О. В. Кресіна, видана у Великій

Британії (The Interaction of Legal Systems: Post-Soviet Approaches / Ed. by: W. E. Butler, O. V. Kresin. – London: Wildy, Simmonds and Hill Publishing, 2015). У ній тридцять два компаративісти з України, Білорусі, Молдови, Росії та США запропонували своє бачення філософії, теорії, методології аналізу та практики взаємодії національних правових систем, взаємодії міжнародного, інтеграційного та національного права, а також світського і релігійного права. Особливу увагу в монографії приділено ідеям соціальності права, процесуального порівняльного правознавства, порівняльного міжнародного права, теоріям відкритого права, правових трансплантатів, правової акультурації, змішаності у праві, релігійним і традиційним правовим системам.

Видана у Харкові фундаментальна хрестоматія для юридичних вищих навчальних закладів і факультетів «**Порівняльне правознавство**» (укладачі: О. В. Петришин, О. В. Зінченко, Д. В. Лук'янов) містить витяги з джерел права та доктринальних праць основних правових сімей – романо-германської, англо-американської, релігійної та традиційної.

Збірник наукових праць «**Сучасні проблеми порівняльного правознавства**» (за редакцією Ю. С. Шемшученка, Я. В. Лазура; упорядники О. В. Кресін, М. В. Савчин), виданий в Ужгороді, присвячений визначенню природи по-

рівняльного правознавства в умовах процесів глобалізації, інтеграції та сучасних викликів світовому правопорядку та міжнародному співробітництву. У ньому розглянуто основні наднаціональні тенденції розвитку права, зокрема формування універсальних цінностей, зближення національних правових систем, трансформація європейського та міжнародного права, розвиток правового забезпечення процесу європейської інтеграції та співробітництва України з країнами Балтії, Центральної та Східної Європи. Авторами статей у збірнику стали вчені з України, Японії, Польщі, Росії, Словаччини, Угорщини, Молдови, Білорусі.

Як «круглий стіл» «Порівняльне правознавство: історична ретроспектива і нові виклики», так і презентація наукової літератури стали гідним підсумком 2015 року, який, попри надзвичайно несприятливі обставини, став роком значних наукових здобутків у сфері юридичної компаративістики в Україні, а також їх визнання у світі.

Матеріал підготував:

О. Кресін, керівник Центру порівняльного правознавства Інституту держави і права В. М. Корецького НАН України, головний науковий співробітник відділу зв'язків з державними органами і міжнародними організаціями НАПрН України, кандидат юридичних наук, доцент